

Prvé číslo sedemnásteho ročníka vedeckého časopisu *Bohemica litteraria*, vydávaného Filozofickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne, je venované problematike českého literárneho realizmu a jeho aktuálnemu výskumno-prieskumnému uchopeniu.

Publikácia je výstupom kolektívneho grantového projektu Diskurzivita literatury 19. storočia v česko-slovenskom kontextu (GAČR P406/12/0347; riešiteľské obdobie 2012 – 2016) a v tejto podobe vytvára monotematický časopisecký pendant k monografii venovanej literárnemu romantizmu *České literární romantično* (Brno : Host, 2012; ed. Dalibor Tureček) a – v čase publikovania tohto čísla *Slovenskej literatúry* aktuálne vydanéj – monografii *Český a slovenský literárny parnasismus* (tamže, 2014; eds. Aleš Haman – Dalibor Tureček). (Pre úplnosť možno ešte dodať, že monografie venované slovenskému romantizmu a realizmu vyjdú v tomto roku; problematika klasicizmu v oboch národných literatúrach by mala svoj publikačný výstup naplniť v roku 2016.)

Rozsiahly korpus ôsmich štúdií je rámcovaný úvodným slovom hlavného riešiteľa grantu Dalibora Turečka a rozhovorom Zuzany Urvákovéj, editorky publikácie, s ním. Kým úvodný text približuje tému čísla predovšetkým v kontexte projektu, v rámci ktorého výskum vznikol (ciele, metodológia, výsledky), záverečný rozhovor ponúka priestor na reflexiu imanentných otázok týkajúcich sa výskumu českého realizmu širšie a v tomto projekte prednostne s konkretizáciou ťažiskovej metodiky. Na pozadí diskusie o novom pohľade na literárny realizmus sa jej subjekty nepriamo dotýkajú aj širšej problematiky, ktorá je vlastná literárnohistorickému výskumu a jeho aplikačnej praxi všeobecne (prečo je nevyhnutné dobre porozumieť realizmu; pretrvávajúce ideologické pohľady z marxistického výkladu do súčasnosti a možnosti/spôsobu jeho prekonávania – ponuka perspektívnej metodologickej základne, predstavenie jej nosných princípov; intermediálne prístupy a i.). Takýmto spôsobom zamýšľaný a realizovaný rámec k prípadovým štúdiám vnímam ako zvlášť efektívny, nakoľko sa stáva prostriedkom ich vnútornej syntetizácie, vzájomnej kontextualizácie, čo posúva monotematické číslo o stupienok „vyššie“, v jeho podstate bližšie k monografii.

Každý z autorov síce v texte alebo poznámkovom aparáte odkazuje k domovskému grantovému projektu a jeho ústrednému metodologickému konceptu – synopticko-pulzačnému modelu literárnych dejín, ktorého teoretický koncept ponúkol D. Tureček v citovanej monografii z roku 2012 –, no jeho podnety sa v každom z textov prejavujú (v niektorých prípadoch i neprejavujú) v rozličnej miere, iným spôsobom a na inej úrovni. Avšak práve tam, kde autori Turečkov koncept očividne pochopili a boli schopní uplatniť ho v praxi na najrôznejšom materiáli a téme, sa ukazuje, že tento koncept je pravdepodobne produktívnejší a oveľa „pružnejší“, ako jeho autor pôvodne mohol predpokladať. Tomu, napokon, napovedá i ochota jednotlivých výskumníkov uplatniť jeho princípy nielen takpovediac „povinne“ – v štúdiách, ktoré vznikli v rámci grantu Diskurzivita..., ale aj v tých, ktoré boli vytvorené mimo tohto projektu.

Publikácia ponúka osem rozsiahlych, prevažne materiálovo orientovaných štúdií. Zoradené sú s ohľadom na chronologické hľadisko – od prvých reflexií raných prejavov realizmu v polovici tridsiatych rokov 19. storočia k reflexii literárneho realizmu Tomá-

šom Garriguom Masarykom o päť desaťročí neskôr. Podružným kritériom radenia štúdií je aj aspekt kanonizovanosti, reprezentatívnosti – od autorov považovaných tradične za typických realistov, k autorom skôr okrajovým; od realizácií realizmu v prozaických žánroch k dobovým úvahám o podobe a funkcii realizmu.

V štúdií *Obrazy ze života mezi ironií a snem (Máchova Marinka a kontury protorealismu v polovině 30. let 19. století)* (s. 9 – 43) reflektuje Kateřina Piorecká situáciu v tridsiatych rokoch ako uzlový bod, v ktorom sa premieňali komunikačné princípy v jazykovo českom literárnom priestore, rozširujúcom a diferencujúcom paralelné diskurzy (doznievajúci klasicizmus, razantne nastupujúci romantizmus, prvé realistické tendencie). Prieskumným materiálom sa pre autorku stáva žáner obrazu zo života (s dôrazom na poňatie Josefa Kajetána Tyla) a v literárnej konkretizácii próza *Marinka* (1834 – 1835) Karla Hynka Máchy. Za jej ironickú kontrafaktúru označuje autorka skutočnosť, že vyvolala jednu z prvých polemík tradične interpretovaných ako vyhraňovanie romantického diskurzu. Na pozadí dôslednej analýzy interpretuje Piorecká *Marinku* ako „*experiment v tom smyslu, jak je možné vypovídat prostředky, později hodnocenými jako realistické, o tématu výsostně romantickém – o snu*“ (s. 36). V Máchovom texte dochádza podľa autorky k prelínaniu dominantného romantizmu s rodiacim sa realizmom.

Rovnakú stratégiu – z hľadiska rozsahu materiálu – zvolila Zuzana Urválková. V štúdií *Tylova povídka Ze života chudých v průsečnicku soudobých podob literárnosti* (s. 45 – 62) na vybranom prozaickom texte, v bohemistike tradične považovanom za prvú sociálnu poviedku zakladajúcu celkom nové, prelomové smerovanie prozaickej umeleckej metódy od romantizmu k realizmu, overovala mikroanalýzou textu platnosť tohto typu interpretácií. Na rozdiel od nich vníma Urválková Tylovu poviedku ako pevne ukotvenú v sentimentálne romantickú a biedermeierovskú literárnu svoju dobu, pričom potenciál realistickej poetiky je v nej zastúpený niekoľkými parciálnymi aspektmi – k ich postupnému presadzovaniu sa v danom časovom rámci však dochádza v tesnom dotyku s romantickou poetikou (s. 59). Najzásadnejším posunom oproti starším interpretáciám je v Urválkovej poňatí záver, že náznak realistickej poetiky je zreteľný v závere poviedky, nie v jej úvode.

V štúdií *Nerudovy Obrazy života a realismus* (s. 63 – 86) sa Dagmar Mecná pokúsila odpovedať na otázku, do akej miery sú typické znaky Nerudovej prózy kompatibilné s rôznymi poňatiami realizmu a aké podnety pre nové uvažovanie o podstate tohto smeru môže Nerudovo dielo poskytnúť. Spochybnila pritom staršie, marxistické výklady, akcentujúce bezproblémovú spätosť autora s realizmom a prihovorila sa za legitimizáciu ideálneho realizmu s dôrazom na potrebu revidovať predovšetkým pojem realizmu ako takého.

Michal Charypar v štúdií *Česká historizující próza mezi romantismem a realismem (Rekonstrukce historické právní kauzy Henyka z Valdštejna v povídce Karla Sabiny Osudná kniha)* (s. 87 – 105) sáhol po texte, ktorý bol v bohemistike doposiaľ recipovaný iba raz a je temer neznámy. Poviedka z roku 1866 tematizuje historické udalosti predbielohorskej doby a podľa Charypara vykazuje veľké množstvo realistických prvkov, hoci dobou vzniku o takmer dve desaťročia predchádza hlavnú vlnu realizmu v českej literatúre – z pohľadu realizmu je zaujímavá maximálne tesným primknutím k historickým

faktom a svojou historickou vierohodnosťou výrazne prevyšuje úzus príznačný nielen pre Sabinových súčasníkov, ale dokonca aj pre Jiráka. Napriek tejto skutočnosti upozorňuje autor na to, že reflexia poviedky z pohľadu realizmu je viacznačná, dokonca kontraproduktívna.

Proces konštituovania realizmu v českej literatúre sleduje Michal Fránek na vzorke viacerých textov, ktorých spoločným menovateľom je vybraný motív, príznačný pre prózu sledovaného obdobia (*Proměny motivů výměnkářství v české próze 2. poloviny 19. století*; s. 107 – 130). Na pozadí šiestich poviedok od piatich prozaikov (František Pravda: *Hospodáři a výměnkáři v Suchoparech*, Leopold Hansmann: *Na pazderně*, Vítězslav Hálek: *Na vejminku*, Karel Václav Rais: *Konec života*, Josef Karel Šlejhar: *Páně vzkříšení, Zločin*) upozorňuje na značnú premenlivosť realistických prvkov v jednotlivých textoch, ktorá podľa neho poukazuje na produktivnosť rozlišovania medzi realistickou techné a realistickou témou, ktoré navrhol D. Tureček v pracovnej hypotéze synopticko-pulzačného modelu českého literárneho realizmu (cit. dielo, 2012, s. 265 – 282; tiež in *Reálna podoba realizmu*. Eds. Marcela Mikulová – Ivana Taranenková. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 68 – 84).

Neliterárny, metatextový materiál bol predmetom výskumu Jany Vrajovej. V štúdiu *Diskuse o romantismu „o patro níž“ (Pojetí realismu v myšlení Terezy Novákové a Sofie Podlipské)* (s. 131 – 147) sa zamerala na reflexiu realizmu v celkom špecifickej recepčnej situácii: v popularizačných článkoch ženských autoriek venovaných ženským čitateľkám na stránkach osvetových periodík v posledných dvoch desaťročiach 19. storočia. Východiskom Vrajovej je reflexia charakteru periodika *Domáci hospodyně*, v ktorom Tereza Nováková publikovala viacero textov venovaných otázkam realizmu, ako časopisu vybudovaného na romantickej báze s cieľom petrifikovať biedermeierovský životný postoj. Zaujímavosťou Novákovy textov tematizujúcich realizmus a naturalizmus je podľa autorky to, že sa svoje súčasničky neusilovala poučiť, ale poučené ženy zorientovať v terminologickom chaose. V kontexte charakteru domovského periodika je pritom dôležité, že Nováková vedome obhajovala práva žien – autoriek písať v intenciách realizmu, hoci tým prekračovala jeho biedermeierovské zameranie. Podobné smerovanie identifikovala Vrajová u Sofie Podlipskej. Zdôraznila však, že obhajoba realizmu u týchto autoriek bola vedená z pozícií biedermeieru s cieľom výchovy mravne silnej a národne uvedomelej budúcej generácie, preto v ich textoch neprekvapí jeho ideálna podoba.

Najúžšie korešponduje so synopticko-pulzačným modelom literárnych dejín prístup Richarda Změlíka. V štúdiu *Ke kategorii literárního prostoru* (s. 149 – 182) autor aplikoval tento koncept na vybranú kategóriu – priestor v literárnom texte, presnejšie modelovanie priestoru a priestorové konfigurácie vo fikčných svetoch v literatúre druhej polovice 19. storočia s dôrazom na príznakovú sémantiku tejto kategórie, ktorá podľa autora (po)môže špecifikovať literárny text na osi medzi dvoma dominantnými vývojovými tendenciami tohto obdobia (romantizmus, realizmus). Tento postup je podľa Změlíka perspektívny aj pre samotný model literárnych dejín: sémantika priestoru je schopná prispieť do diskusie o premenách hraníc medzi historickými smermi (prúdmi) a popri iných aspektoch umožní lepšie formulovať synoptickú povahu literárneho vývoja. Takto formulované ciele premietol autor aj do štruktúry štúdie. V jej prvej časti navrhuje teoretický

(klasifikačný) model, v druhej časti ho overuje na literárnom materiáli (vybrané romanety Jakuba Arbesa). Změlíkovu štúdiu vnímam spolu s textami J. Vrajovej a K. Pioreckej ako najzásadnejšie a najprínosnejšie štúdie tejto publikácie.

Reflexia realizmu „o patro výš“ je témou Martina Hrdinu (*Tomáš Garrigue Masaryk v českých diskusích o literárním realismu*; s. 183 – 203). Autor monografie *Realismus v české literatuře 19. století. Pohledy současníků, historické interpretace a badatelské perspektivy* (aktuálne v tlači) sa rozhodol pre analýzu Masarykových názorov na tento literárny smer s dôrazom na estetické súvislosti (pravdivostný rozmer umenia, požiadavka výraznej myšlienky zakladajúcej umelecké dielo a i.). Hrdina koriguje viacero starších náhľadov na Masarykov pohľad a ukazuje, že jeho modifikácia uvažovania o realizme v dobovom kontexte spočívala skôr v tom, že odmietol idealizujúce fólie v prípade textov, ktoré si robili nárok na označenie „realistické“. Za zásadný postoj Masaryka k otázke realizmu označil autor požiadavku, aby spisovateľ vytváral literárne reprezentácie zodpovedajúce skutočnosti lepšie, než bolo v tom čase v českej realistickej literatúre obvyklé.

Ponúknuté štúdie predstavujú vzorku potenciálnych problémov a tém, ktoré je nevyhnutné reflektovať, ak chce česká bohemistika pristúpiť k revidovaniu modelu českého realizmu. Potvrďuje, že základom je dôsledná materiálková práca, odťažitá od starších výkladov, resp. tieto kriticky, analýzou podložené, prehodnocujú. Do akej miery ostanú tieto výstupy osihotené a či sa podarí vo výskume postúpiť ďalej, ukáže čas.

Jana Pácalová

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com

SABATOS, Charles D.: MEDZI MÝTOM A HISTÓRIOU: OBRAZ TURKA V STREDOEURÓPSKEJ LITERATÚRE (Mit ve Tarih Arasinda: Orta Avrupa Edebiyat Tarihinde Türk Imgesi, angl. originál: Between Myth and History: The Image of the Turks in Central European Literature). Istanbul : Bilge Kültür Sanat, 2014. 256 s.

Autor monografie, Charles D. Sabatos (1971) získal doktorát v odbore porovnávacej literatúry so zameraním na literatúry strednej Európy na univerzite v Michigane. V súčasnosti pôsobí ako vysokoškolský pedagóg na katedre anglickej literatúry a komparatistiky na Yeditepe univerzite v Istanbule. Pravidelne publikuje v českých a slovenských odborných periodikách a zborníkoch. V priebehu niekoľkoročnej prípravy monografie absolvoval výskumné pobyty na pracoviskách vo viacerých krajinách, vrátane pobytu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a v Ústave českej literatúry Českej